

Arsyet për të investuar në Shqipëri dhe Kosovë

Nakije KIDA¹

Abstrakt: *Kujdesi për çështjen e Investimeve të Huaja Direkte (IHD) ka qenë i vazhduar nga shumë qeveri. Shqipëria dhe Kosova nuk e kanë lënë anash këtë çështje. Punimi ka si objektiv evoluimin e IHD-ve, heqjen e barrierave ndaj investimeve, përmirësimin e mjedisit të biznesit dhe të kuptuarit e kërkesave të investuesve, hartimin e programeve alternative. Qëllimi është ngulitja e idesë se klima e biznesit dhe e investimeve është shumë e rëndësishme dhe se një shtet që ka vullnet për përmirësimin e kësaj klime mund të rrisë fluksin e IHD-ve. Duke bërë krahasimin midis Shqipërisë dhe Kosovës janë vënë në pah dobësitë dhe përfitimet që kanë nga IHD-të. Përpyekjeve të dështuara nga të ardhura të ulëta, të dy vendet po u përgjigjen me aleanca që janë bërë shembull i mirë në Ballkan. Rritja e flukseve të IHD-ve ka ndikuar në performancën e treguesve makroekonomikë. Drejtimi i kapitalit në sektorë fitimprurës në afat të shkurtër kohor është i lidhura direkt me rritjen ekonomike të moderuar. Rezultatet e nxjerra nga gjetjet e mësipërme tregojë se Kosova nuk ka vënë plotësisht në dispozicion të gjitha mekanizmat për të mirëpritur investitorët e huaj, ndërsa Shqipëria qëndron më lart në këtë drejtim.*

Fjalë kyçe: *evoluimi i IHD-ve, krahasueshmëria*

Abstract: *Care for the issue of Foreign Direct Investment (FDI) has been a systematic process by many governments. Albania and Kosovo have left aside this issue. The paper is the evolution of FDI, removal of barriers to investment, improve the business environment and understanding there quirements of investors, the development of alternative programs. The goal is an embodiment of the idea that the business climate and investment is very important and that a state that is willing to improve the climate could increase the flow of FDI. By making comparison between Albania and Kosovo are*

---

¹ Doktorante pranë Univeritetit Evropian të Tiranës: nakije.kida@hotmail.com

highlighted weaknesses and have the benefits of FDI. Evolution of FDI, perform amid a gloomy assessment and good news. Failed attempts by the low income, the two countries are responding to the alliances that are doing good example in the Balkans. Increased FDI flows has affected the performance of macroeconomic indicators. The direction of capital in the sector profitable in the short term is directly related to economic growth moderate. Results drawn from the above finding sare that Kosovo has not been fully available to all mechanisms to welcome foreign investors while Albania standshigh in this regard.

Keyword: *evolution of FDI, comparability*

1. Hyrje

Hyrjet e dekadës së fundit të Investimeve të Huaja Direkte (IHD) në vendet në zhvillim konsiderohen të mëdha, duke patur parasysh edhe krizën e fundit, themi se kanë krijuar efekte të paimagjinueshme. Investimet e Huaja Direkte sipas OECD-së (2007), reflektojnë synimin e sigurimit të një interesi të qëndrueshëm të një njësie rezidente në një ekonomi (investuesi direkt), në një njësi rezidente të një ekonomie tjetër ndërmarrja e investimit direkt). Investimet e huaja direkte janë shpresë për të dy vendet, Shqipërinë dhe Kosovën.

Rritje të shpejtë ekonomike do të ketë kur këto dy vendet të arrijnë një fazë të re të zhvillimit që do të promovonte rritje të qëndrueshme sociale, politike dhe mjedisore. Mirëqenia sociale, stabiliteti politik dhe sundimi i ligjit do të ndikonin në rritjen e flukseve hyrëse të kapitalit. Të dy vendet në këtë drejtim nuk dallojnë shumë dhe kohët e fundit të dy qeveritë kanë drejtuar axhendat e tyre për të përmirësuar këto aspekte. Kosova duhet të vazhdojë në promovimin e eksporteve, prodhimit industrial, konsumit të brendshëm, përdorimin efikas të energjisë dhe mbrojtjen e mjedisit, kurse Shqipëria qëndron më mirë me eksperte, me prodhim industrial, por më keq në energjetikë dhe konsum të brendshëm.

Agjencitë për Promovimin e Investimeve po japin informacion të shpejtë dhe korrekt për të dy vendet, pra pritet një rritje e flukseve hyrëse e IHD-ve, në sektorin e minierave, energjisë, telekomunikacionit, agrobiznesit, turizmit, industrisë përpunuese, ndërtimit, prodhimit. Kurse sektori i shërbimeve ka arritur pikën më të lartë të tërheqjes se investimeve dhe ka më pak për të bërë në të ardhmen. Ky optimizëm rrjedh nga fakti se të dy vendet disponojnë fuqi punëtore të arsimuar dhe më të re në Europë. Njohja e gjuhëve të huaja, burime natyrore të shumta, pozitë gjeografike kyçe në Ballkan, traditë të mikpritjes, klimë të përshtatshme për agrobiznes, vende në ndërtim e sipër, popuj me një gjuhë, kulturë dhe traditë të lashtë, janë karakteristika që vlerësohen nga investitorët.

2. Vështrim teorik i Investimeve të Huaja Direkte

IHD-të kanë një aftësi rristrukturuese dhe ky është kanali kryesor nëpërmjet të cilit përçohen efekte në rritjen dhe zhvillimin ekonomik. Hirschman ka theksuar se prania e dy ose më shumë industrive krijon kërkesë të mjaftueshme për të tejkaluar prania e kërkuar për krijimin e industrive të reja, që në programet e tyre krijojnë rrjetin e ndërmarrjeve nga lënda e parë deri në prodhime të finalizuara. Clare supozon se firmat në ekonomi të zhvilluara me paga të larta dëshirojnë të përfitojnë nga puna e lirë jashtë shtetit duke krijuar një fabrikë në vendin pritës, në këtë mënyrë krijohen efekte pozitive në lidhje me punësimin në vendin pritës. Rritja

ekonomike në disa vende të Azisë ishte nxitur nga investimet dhe eksportet në vend të konsumit, nga sektori industrial dhe nga përdorimi masiv i burimeve dhe i energjisë. Borensztein et al. (1998) thekson se IHD-të janë një mjet i rëndësishëm për adoptimin e teknologjive të reja, duke kontribuar më shumë në rritje se sa investime në familje. Bulasubramanyam et al. (1996), shqyrtoi marrëdhëniet mes IHD-ve dhe rritjes në kontekstin e regjimeve të ndryshme të politikave tregtare, promovimit të eksportit dhe importit. Bengoa et al. (2003) thekson se një vend mund të përfitojë IHD-të nëse ka një shkallë të kënaqshme të njohurive të përdorimit të teknologjisë moderne. Paqëndrueshmëria e IHD-ve është e varur edhe nga rregullimi i tregjeve financiar (De Gregrio dhe Guidotti, 1995; Alfaro et al, 2004; . dhe Durham 2004).

Përsa i përket sektorëve të ekonomisë, vlerësimi se cili prej tyre ndikon më shumë në rritjen e GDP-së është një pyetje që shumë autorë e kanë analizuar (e.g., Alfaro et al., 2004; Bengoa and Sanchez-Robles, 2003; Durham, 2004; Hsiao and Shen, 2003; Li and Liu, 2005, and Lipset, 2006) dhe kanë arritur në përfundime të ndryshme, në disa raste duke deklaruar se sektori primar ndikon pak në rritjen ekonomike në krahasim me sektorët e tjerë. Kosova dhe Shqipëria disponojnë sektorë të minierave, të energjetikës, të turizmit të rëndësishëm, por ka tërhequr pak IHD-të. Mbetet një diskutim i hapur në të dyja vendet se a i duhet dhënë prioritet sektorit primar në të ardhmen. Kosova dhe Shqipëria kanë nevojë për investime në teknologji, në riparimin e sistemit energjetik për të qenë konkurrenë në rajon. Bashkëpunimi i mirë i institucioneve në projekte madhore dhe eliminimi i rregullave të këqija është në axhenden e të dy qeverive.

3. Qëllimi dhe objektivat e studimit

Në këtë punim janë adresuar këto qëllime dhe objektiva specifike: Analizimi i çështjeve specifike lidhur me investimet e huaja në Shqipëri dhe Kosovë në dekadën e fundit. Qëllimi është të identifikohen pengesat (gjeografike, institucionale dhe administrative). Identifikimi i elementeve themelore të strategjisë për tërheqjen e investimeve të huaja (korniza legjislative, institucionet e promovimit). Rekomandimi i masave të politikave ekonomike për krijimin e një ambienti më të favorshëm institucional për stimulimin e tërheqjes së investimeve të huaja. Objektivi i studimit është krahasimi midis dy vendeve, të evoluimit të IHD-ve, efekteve në ekonomi, sfidat dhe perspektiva e tyre. Të inicojë debat të gjerë për ngritjen e vetëdijes mbi problemet prezente në fushën e politikave të nevojshme ekonomike për përballimin e tyre. Të rekomandojë masa dhe aktiviteteve promovuese për rritjen e kapaciteteve ndërshqiptare për tërheqjen e investimeve të huaja.

4. Pyetja kërkimore, hipoteza dhe metodologjia e punimit

Në kuadër të temës së punimit, përmes një vlerësimi të zymtë dhe lajmit të mirë për IHD-të në Shqipëri dhe Kosovë, përcaktimi im është fokusuar në IHD-të, krahasimi i efekteve të tyre në Shqipëri dhe Kosovë.

1. Pyetjet kërkimore:

- a) *Si të arrihet një fluks më i madh i IHD-ve ?*
- b) *Si të arrihet një normë dinamike e rritjes ekonomike në të dy vendet?*

2. Hipoteza:

- a) *Investimet e Huaja Direkte e ndihmojnë rimëkëmbjen ekonomike në Shqipëri dhe Kosovë.*

3. Metodologjia e punimit:

Metodologjia e përdorur është në funksion të qëllimeve të vëna në fillim të studimit. Kërkimi konsiston në përdorimin e metodës krahasimore midis dy vendeve (Shqipërisë dhe Kosovës). Kështu, metoda krahasimore synon të realizojë një vlerësim sasior dhe cilësor të IHD-ve, identifikimin e sfidave të evoluimit të tyre dhe parashikimet në të ardhmen. Për të vazhduar me interpretimin e rezultateve e për të dhënë një tablo të zhvillimit ekonomik të dy vendeve nga aspekti i IHD-ve.

5. Analizë, interpretim të dhënash

Duke marrë parasysh kushtet aktuale dhe zhvillimet e pritura, zhvillimi ekonomik i ndikuar nga IHD-të, në të dyja vendet duhet ndarë në dy faza: Faza e parë, përfshin vitet 2000-2008 që karakterizohen nga stagnimitë, implementimin e standardeve dhe ligjit, nga korrupsioni rritës, qeverisje joefektive, vonesa në privatizimin e sektorëve strategjik, mungesa e bashkëpunimit midis institucioneve të të dy vendeve, por edhe atyre ndërkombëtare. Gjatë kësaj periudhe edhe rritja e GDP-së në mesatare prej 3-5% (Kosovë dhe Shqipëri), nuk ka ndikuar në përmirësimin e situatës ekonomike dhe sociale, uljen e papunësisë, problemeve me deficitin buxhetor, emigrimin ilegal të pupullsisë.

Në fazën e dytë, që përfshin vitet nga 2008 deri 2013, Kosova fiton përfundimisht të drejtën e të qenurit shtet më vete, ndërsa Shqipëria fiton statusin e vendit kandidat për anëtarësim në BE. Pra, u krijuan rrethana të përshtatshme për të tërhequr investitorë të huaj, u implementuan ligje efektive, megjithëse kriza e eurozonës në atë periudhë kishte prekur shumicën e vendeve të Europës dhe u reflektua edhe në të dyja vendet. Si rezultat, nuk kemi ulje të papunësisë, të varfërisë, zvoglim të emigrimit, apo stabilitet buxhetor.

Po të krahasojmë Shqipërinë me Kosovën në gjithë këta tregues dhe këto vite, shihet një performancë më e mirë e Shqipërisë në krahasim me Kosovën sidomos në drejtim të shpërndarjes së burimeve dhe adresimit të problemeve me të cilat përballlet vendi. Shqipëria i ka drejtuar më tepër investimet në ato veprimtari që në afat të gjatë kohor krijojnë rritje, si në prodhim, tekstile, lekurë-kepucë, veshje ku përdoret më shumë puna intensive. Po ashtu prioritet ka zhvillimin e turizmit, ky sektor do të krijojë efektin multiplikator edhe në sektorë të tjera të ekonomisë.

Në Kosovë nuk është bërë shpërndarja e burimeve në mënyrë të drejtë dhe me efektivitet afatgjatë. Orientimi mbi 55% në tregti dhe fare pak në prodhim dhe bujqësi, me një bilanc negativ të pagesave vë në dukje se performanca e treguesve makroekonomikë stabil është latente. Nëse rritja ekonomike do të ishte 8 % nga 2008 e më pas, do të nënkuptonte rritje të punësimit dhe rritje të investimeve për të dyja vendet dhe si rezultat kjo rritje do të influencohej nga efektet multiplikative të investimeve të viteve paraprake. Ekonomitë e të dy vendeve vuajnë nga kapacitetet e kufizuara të prodhimit vendas, pavarësisht faktorëve të disponueshëm të prodhimit, të tilla si: tokë e punueshme, burimet natyrore, prodhimi i energjisë hidro dhe termoelektrike, një vijë bregdetare e bukur (Shqipëri), dhe një popullsi e re dhe e motivuar.

Sektorët e ekonomisë nuk kanë përfutur në mënyrë të barabartë nga rritja e IHD-së dhe ndërmjetësimi financiar. Investimet private janë fokusuar shumë pak në bujqësi, prodhim, miniera dhe prodhim të energjisë. Kjo nënkupton se ky model i rritjes ekonomike për të dy vendet është pa vizion të qartë. Koordinimi i politikave, ligjeve dhe një kornizë e kujdesshme do të përmirësonin shpërndarjen e burimeve aty ku gjenerohet rritja ekonomike. Sipas vlerësimeve në të dy vendet shumë më e rëndësishme është të ketë investime Greenfield (ndërmarrje të reja). Gjithsesi, s'mund të themi apriori se nuk ka efekte pozitive të IHD-ve në të dyja vendet,

apo restrukturim, apo koorparata, sepse ka sjellje të kapitalit, krijim të vendeve të reja të punës, sjellje të teknologjisë dhe qasje më të lehtë në tregje të huaja. Kurse si efekte negative është parë përballja me konkurrencën, sepse bizneset në të dy vendet janë të dobëta. Nevoja e liberalizimit të politikave të IHD-ve duke futur reforma në paketat ekzistuese është shumë e nevojshme.

Në perspektivë afatgjatë ekonomia e Kosovës nëse nuk ndërmerri masa radikale për të subvencionuar sektorë të tjerë, sidomos atë bujqësor dhe prodhimit, do të bëjë që bilanci i pagesave të jetë negativ. Importimi i teknologjisë në Kosovë shpesh mbetet stok, pa u vënë në jetë, sepse pronarët e tyre nuk kanë ndonjë plan konkret, por as përkrahjen e shtetit me financime përmes kredive më të lira, donacioneve, përkrahje ligjore apo procedura më të shpejta për privatizim, kurse Shqipëria qëndron më mirë me sektorin e prodhimit, por jo mirë me sektorin e bujqësisë. Në lidhje me aspektin e sigurisë, të dyja vendet janë anëtare të Marrëveshjes Ndërkombëtare për Siguri të Investitoreve (MIGA) e ka gjasa që qëndrimi i tyre të jetë i gjatë, por nuk duhet të humbet kohë në implementimin e një strategjie që do të luftonte anët negative që janë prezente në shoqëri si korrupsioni, zbatimi i dobët i ligjit, përkushtimi më i madh ndaj punës nga ana e burimeve njerëzore në ndërmarrje, infrastrukturë më e mirë, energji dhe ujë të pakufizuar, interesa më të ulëta në banka.

6. Investimet e Huaja Direkte në Shqipëri, në Kosovë dhe më gjerë

Investimet e huaja direkte në Shqipëri dhe Kosovë nga viti 2005 vazhdojnë të jenë një burim shumë i rëndësishëm i flukseve të kapitalit dhe i zhvillimit të ekonomisë. Ecuria e investimeve të huaja direkte në milionë euro, gjatë dekadës së fundit ka ndryshuar sipas tabelës së mëposhtme:

Tabela. 1 IHD hyrje Bota, EJL, Shqipëri, Kosovë, 2005-2011 (milion euro neto)

Eko-nomitë pritëse	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Bota	782 673	1164682	1 534682	1208931	802041	936 640	1085242*
EJL	3 870	7 885	9 384	8 663	5 446	3 109	4745*
Shqipëri	213	259	481	663	717	793	742
Kosovë	107.6	294.8	440.7	366.5	287.4	365.8	393.9

Burimi: UNCTAD, WIR11 and Global Investment Trends Monitor No. 8, Albanian Bank, *UNCTAD.CBK. 2012.

Sipas të dhënave në tabelën 1, ecuria botërore e investimeve në vitin 2011 ka trend rritës pas vlerësimit negativ në 2010, duke mos harruar se ende janë larg flukseve të vitit 2007. Kjo vërehet edhe nëse bëjmë analiza edhe për SEE, Shqipërinë apo vetëm Kosovën se kulminacioni i IHD-ve është arritur në vitin 2007. Pra trendi negativ, rënës i nisur në vende të zhvilluara për shkak të krizës ekonomike të vitit 2008 nuk ka lënë pa përfshirë edhe vendet në zhvillim. Shqipëria, pavarësisht presionit të krizës së përgjithshme ekonomiko-financiare që përfshiu tregjet ndërkombëtare, ka patur një rritje pozitive. Kështu pas 717 milion euro në vitin 2009, flukset e IHD-ve në 2010 shkuan në 793 milion euro, ndërsa në vitin 2011 u tërhoqën investime të huaja direkte për 742 milionë euro. Në Kosovë IHD-të në 2012 kanë arritur në 178.4 milion euro kurse deri në shtator 2013, vlera e IHD-ve arriti në 204.9 milionë euro. Investimet kanë një pjesëmarrje prej 24.3 përqind në PBB e Kosovës.

Për të pasur një ide më të qartë mbi IHD-të, është i rëndësishme krahasimi mes Shqipërisë dhe Kosovës. Kështu në analizë është marrë Shqipëria dhe Kosova si vende me kulturë, gjuhë, traditë të përbashkët dhe si vende fqinje. Dhe nga vështrimi i bërë është konstatuar se fluksi i IHD-ve pas vitit 2005 ka trend rritës për Shqipërinë (Banka e Shqipërisë, 2012), në krahasim me Kosovën, e cila ka trend në ulje, me mbi 50 përqind më pak (BQK, 2012). Nga kjo shihet se Shqipëria ka një imunitet më të lartë ndaj krizës dhe ka arritur të krijojë një besim më të madh te investitorët e huaj sesa Kosova. Në “Raportin Botëror të Investimeve 2013”, Shqipëria renditet bashkë me Kroacinë si vendet e rajonit që kanë thithur më shumë investime të huaja. (World Investment Report 2013). Më lehtë është të bësh biznes në Shqipëri sesa në Kosovë, por edhe se në shumë vende të tjera të Ballkanit, kurse Kosova qëndron më mirë sa i përket pagimit të taksave, furnizimit me energji, regjistrimin e pronës, ndërsa për dhënien e lejeve të ndërtimit, Shqipëria është e fundit në rajon (D.B., 2012/2013).

Shtetet me hyrjet më të mëdha të IHD-ve në Kosovë janë: Austria, Gjermania, Sllovenia, Britania e Madhe, Zvicra, Turqia, Norvegjia, dhe Shqipëria, kurse në Shqipëri hyrjet më të mëdha janë nga Greqia e cila renditet e para me 27%, Italia në vendin e dytë me 15%, e treta Austria me 14%, e pasuar nga Kanada dhe Turqia me 11%. Investimet e huaja në Shqipëri përfaqësojnë 27% të totalit të xhiros në vend. Në manifakturë kjo shifër është 50%. Xhiroja e filialeve të huaja sigurohet nga katër aktivitete ekonomike kryesore: industria 30%, transporti dhe telekomunikacioni 26%, ndërtimi 22% dhe tregtia 20%. Në Kosovë pjesëmarrja është në tregti 52%, prodhim 11%, ndërtim 10%, shërbime financiare 6%, bujqësi 4%, të tjera 17%. Kjo dëshmon se në Kosovë nuk ka zhvillim të qëndrueshëm (dominon tregtia) në krahasim me Shqipërinë (vetëm 20% tregti).

7. Performanca e rritjes ekonomike

PBB-ja globale në 2013 ishte 2.2 për qind, 3.0 për qind parashikohet në 2014 dhe 3.3 për qind në 2015. Rritja ekonomike në 2013 ishte 1.2 përqind, për vendet me të ardhura të larta dhe 5.1 për qind, për vendet me të ardhura të ulëta dhe të mesme. Brenda këtij konteksti, rajoni i EJL6 kishte rritje 1.7 për qind në 2013, duke sinjalizuar fundin e recensionit të dyfishit të vitit 2012. Megjithëse rritja në përgjithësi do të jetë e brishtë. Në 2014-ën për Shqipërinë dhe Kosovën do të jetë po e njëjta rritje si në 2013.

Tabela 2: Rritja Reale Ekonomike, 2009-2013

Vendi	2009	2010	2011	2012/2013
Shqipëria	3.3	3.5	3.0	0.8 / 0.7
Kosova	2.9	3.9	5	3.6 / 3.1

Burimi: Zyrat kombëtare të statistikave të vendeve të EJL6 dhe stafi i Bankës Botërore.

Shqipëria në 2013 ka rritje 0.8 për qind, e mbështetur nga një performancë e qëndrueshme e eksporteve. Kosova në 2013 ka një rritje prej 3.1 për qind, falë investimeve të mëdha publike dhe një fluksi të konsiderueshëm remitancash. Shqipëria ka stokun më të ulët të investimeve të huaja direkte, kundrejt GDP-së, duke njohur rritje ekonomike më të madhe krahasuar

me vendet e Europës Juglindore, sepse IHD-të janë një fenomen i kohëve të fundit. Kosova përbën një përjashtim, prodhimi i së cilës vazhdon të nxitet nga investimet e larta publike në autostrada, ndërsa ekonomia e Shqipërisë u rrit rreth 1 përqind e mbështetur në kërkesën e brendshme. Këto zhvillime në të dyja vendet u diktuan nga ulja e eksporteve dhe investimeve dhe papunësia e lartë nuk lejoi rritjen e konsumit.

8. Sektorët që kanë prioritet në kontekstin e IHD-ve

Sektorët që koniderohen të rëndësishëm në kontestin e IHD-ve: Transporti- Shqipëria ka nevojë për investime të vazhdueshme në transport për të lidhur vendin në çdo cep të saj. Zhvillimi i portit të Durrësit dhe infrastrukturës në jug të vendit është me përfitime në sektorin e turizmit.

Energjia dhe Minierat - Shqipëria mbështetet në hidroenergjetikë dhe varësia nga reshjet, do të thotë se Kosova mund ta zëvendesojë importin e saj. Nevojiten investime në përmirësimin e rrjetit të transmetimit dhe të shpërndarjes. Kosova ka pasuri të mëdha nëntokësore, me 14,700 milionë tonë, ajo zë vendin e pestë në botë për rezerva linjtit, prej të cilit ajo edhe prodhon sasinë më të madhe të energjisë elektrike. Kosova gjatë vitit 2008 ka prodhuar 4,738 miliard kw/h dhe ka shpenzuar 5,156 miliardë kw/h energji elektrike (ASK, 2013) Rezervat e këtij minerali, që përdoret si burim kryesor i prodhimit energjetik në Kosovë, vlerësohen se do të zgjasin për 650 vjet të tjera, me ritmin e nxjerrjes momentale. Përpos linjtit Kosova është e pasur edhe me zink, plumb, ar, kadmium dhe bismuth, boksit, nikel.

Bujqësia dhe Blegtoria - Kosova është e pasur me tokë bujqësore, 53 përqind të sipërfaqes totale janë tokë e punueshme. Momentalisht sektori i bujqësisë kontribuon vetëm 19 përqind në Produktin Vendor Neto. Prodhimi bujqësor në Shqipëri ka kontribuar me rreth 18% të GDP-së, ku janë duke u subvencionuar fermerët që mbjellin ullinj, agrume, dhe vreshta për t'u bërë konkurrent në eksporte (Ministria e Bujqësisë së Shqipërisë, 2010). Është e rëndësishme që të futen në punë pajisje teknologjike të reja, të cilat do të rrisnin rendimentin. Prioritet i duhet dhënë prodhimit të ullirit, mjaltit, peshkut të freskët.

Vreshtat - Shqipëria ka kushte të volitshme në kultivimin e vreshtave, por në krahasim me Kosovën është mbrapa. Në Kosovë rritja e rrrushit dhe prodhimi i verës është një traditë e vjetër. Gjatë viteve të arta, industria e verës vetëm në Rahovec ka pasur kapacitet prodhimi deri në 50 milionë litra në vit. Në vitin 1989, eksporti i verës së Rahovecit ka arritur në 40 milion litra (ASK, 2012), që kryesisht është shpërndarë në tregun Gjerman.

Ndërtimtari - Si në Shqipëri ashtu edhe në Kosovë, sektori i ndërtimit ka një klimë favorizuese për të pritur investimet, sidomos në ndërtimin e apartamenteve dhe ambienteve të biznesit në vende turistike. Po ashtu, ndërtimi i ulët është më pak i zhvilluar se në Kosovë (45%), vetëm 39% e rrugëve janë të asfaltuara në Shqipëri.

Industria e tekstilit -Në Shqipëri ky sektor është tërheqës sidomos për investitorë italian dhe grek. Ndërsa në Kosovë në vitet '90 tekstili ka qenë sektori i dytë për nga madhësia, ndërsa sot është në nivel të ulët. Në këtë sektor ka mjaft hapësirë për investitorë që edhe njëherë Kosova të depërtojë në rajon.

Turizmi - Shqipëria konsiderohet oaz ku mund të zhvillohet turizmi duke pasur një det të pashfrytëzuar dhe një peizazh malor të pakrahasueshëm që mund të konsiderohet si perla e Ballkanit. Sipas (WorldBank, 2012), Shqipëria pas dhjetë vjetësh do të jetë vendi i dytë pas Malit të Zi në rajon, që do të kontribuojë përmes hyrjeve nga turizmi në rritjen ekonomike.

Ndërsa Kosova dallon shumë nga Shqipëria sepse nuk ka det, vendpushimet si Brezovica dhe Malet e Sharrit janë mundësi të mira dhe interesante për investitorët. Përpos Brezovicës,

vend tjetër malor që shfrytëzohet për turizëm dimëror janë Bjeshkët e Namuna, të vendosura në perëndim të Kosovës.

Sistemi bankar -Sektori bankar në Kosovë vlerësohet ndër sektorët me performancën më të mirë në ekonomi. Sektori i bankave komerciale përbëhet prej 10 bankave. Bankat komerciale ofrojnë pakon e plotë të shërbimeve bankare dhe përfaqësojnë pjesën më të madhe të sektorit financiar të Kosovës, të karakterizuara me një rritje të shkallës së ndërmjetësimit financiar. Edhe në Shqipëri sektori bankar (me 17 banka) është i rëndësishëm, ku 98% e kapitalit është i huaj.

9. Një vlerësim i zymtë dhe lajm i mirë për Shqipërinë dhe Kosovën

Promovimi dhe fuqizimi i strukturës ligjore dhe klimës së biznesit kalon përmes shtetit. Shteti mund të krijojë një mjedis të përshtatshëm që të lejojë energjitë dhe kreativitetin e investitorëve për të kontribuar në krijimin e vendeve të reja të punës. Kjo paraqet segmentin kryesor për të çrrënjësuar varfërinë. Ka të paktën tre lloje të veprimeve që qeveria qendrore mund të marrë për të kontribuar në këtë drejtim, përmirësimin e ambientit të të bërit biznes, mbrojtjen e investimeve, krijimin e një mekanizmi financiar që lehtëson koston e bizneseve (grante, huadhënie, garancinë për kredi,dhe hua të buta).

Në rast të një klimë të dobët investimesh, për shkak të taksave, tarifave, gjobave, korrupsionit dhe nevojës për shërbime shtesë (avokatë, financierë, konsulentë..), rriten kostot e transaksionit investues dhe investuesi mund të hedhë sytë diku tjetër, pavarësisht se kostot e krahut të punës, transportit dhe energjisë në të dy vendet janë konkurruese. Investuesi shqetësohet për trazirat politike, ngrirjen e aseteve apo ndryshimet ligjore që mund t'ia pakësojnë fitimet e parashikuara. Në Kosovë dekada e parë e pas luftës është karakterizuar nga aktivitete që lidhen kryesisht me formimin e shtetësisë së saj. Ndërsa Shqipëria është në fund të tranzicionit të saj. Angazhimi për një stabilitet politik dhe integrim në institucionet ndërkombëtare, pothuajse ia ka zënë vendin dinamizmit për një zhvillim ekonomik.

Sa i përket klimës së investimeve të dy vendet nuk janë mbrapa në raport me vendet e Europës Juglindore apo të rajonit, por nuk kanë arritur që të depërtojnë dukshëm me produktet e veta. Korniza ligjore në të dyja vendet është duke u përshtatur për t'u bërë sa më e favorshme për investitorë. Progresi i Shqipërisë dhe Kosovës në krijimin e një ekonomie të tregut është një vazhdimësi dhe sfidë për procesin e liberalizimit. Shqipëria është në një tranzicion të gjatë, ndërsa Kosova ka gjasa të mëdha që tranzicionin ta kalojë më lehtë. Në vitet e fundit, të bazuara në treg, reformat e qeverisë kanë stabilizuar treguesit makroekonomikë, liberalizuan sektorin financiar, formuan sistemin e pensioneve (Kosova pjesërisht), dhe ristrukturuan sektorin publik.

10. Konkluzione dhe Rekomandime

Qëllimi i këtij punimi është për të hetuar efektet më të rëndësishme të IHD-ve në Shqipëri dhe Kosovë. Duke pasur parasysh se IHD-të janë një mjet i fuqishëm për akumulimin e kapitalit dhe transferimin e teknologjisë, luajnë një rol shumë të fortë në industrializimin dhe rritjen ekonomike të këtyre vendeve. Të drejtat pronësore të sigurta të ofrojnë akses për kredi me kolateral. Të drejtat e pronësisë në të dy vendet shpesh kanë dështuar, rregullimi i tyre do të krijonte një efekt të fuqishëm pozitiv mbi aktivitetet e investimeve të huaja. Me fjalë të tjera, ekziston një ndërvarësi e fortë në mes të IHD-ve dhe suksesit të tranzicionit. Rekomandohet

vendosja e IHD-ve në krye të axhendës politike, krijimin e një klime biznesi, e cila fuqimisht lehtëson investimet e huaja nëse duan të stimulojnë rritjen ekonomike nëpërmjet IHD-ve.

Të dy vendet, pas vitit 2000, flukset më të mëdha të IHD-së i kishin në 2010 (Shqipëria), kurse në 2007 i kishte Kosova. Këto flukse hyrëse gjithashtu ishin të shoqëruara edhe me ritme më të larta të rritjes. Pavarësisht nga flukset hyrëse të IHD-së dhe rritjes ekonomike, vazhdojnë të vuajnë nga normat e larta të papunësisë sidomos Kosova. Shqipëria e ka të drejtuar punësimin në sektorin e manufakturës ku përdoret insensivisht fuqia punëtore. Kjo ka bërë që eksporti të jetë në nivel më të lartë.

Hapja e tregtisë ka ndikuar në mënyrë të konsiderueshme në rritjen ekonomike, ndërsa kursi real i këmbimit nuk ka rëndësi në rritjen ekonomike në të dy vendet. Kjo do të thotë se hapja e tregtisë duhet përdorur si instrument për nxitjen e rritjes ekonomike, në mes dy vendeve. Kushti i fuqive vendosëse perëndimore nuk është se Shqipëria dhe Kosova duhet të braktisin bashkimin e tyre, por ky bashkim të bëhet përmes aleancave ekonomike dhe sociale në dobi të mirëqenies dhe prosperitetit të dy vendeve. Shanset e këtij bashkëpunimit janë të mëdha në unifikimin e doganave, ligjeve tatimore, arsimimit, sensibilizimin e konsumatorëve andej dhe këtej kufirit për prodhimet tona etj., në mënyrë që shkëmbimet tregtare të thellohen aq shumë sa që tërë investimet të lokalizohen së pari në mes dy vendeve dhe pastaj përmes bashkimeve gjithëshqiptare në formë të korporatave, të depërtohet në tregun e jashtëm.

Do të jetë e leverdisshme për të dy vendet që investimet të jenë të përbashkëta në tërheqjen e teknologjisë dhe të dinë se si të orientohen aty ku efekti ekonomik është më i madh dhe investitorët e huaj të mos mendojnë në riatdhësimin e fitimeve të tyre. Si vende që kanë dhënë shembull të paqes në rajon, jo dominuese, por mbështetëse të sigurisë duhet të bëjnë më shumë në sundimin e ligjit, të drejtave sociale dhe imazhit të vendit, sepse të drejtat e njeriut dhe liria civile janë ndër më të respektuarat në rajon. Bashkimi European ka qenë në një pozicion unik sidomos pas vitit 2000 për të ndihmuar Shqipërinë dhe Kosovën në këtë drejtim.

E ardhmja e të dy vendeve është e thurur me Evropën dhe nuk është vetëm një fakt strukturor i pashmangshëm, por edhe një dëshirë e BE-së. Në këtë kohë të turbullirave të rajonit, nevojitet një demokraci e qëndrueshme, Shqipëria dhe Kosova mund të punojnë së bashku për të neutralizuar polarizimet sidomos në Ballkan. IHD-të janë katalizatorë edhe i këtyre bashkimeve, paqes, por më tepër se kurrë më parë popujt e vegjël dhe të varfër mund të përfitojnë nga IHD-të. Shqipëria dhe Kosova nuk janë faktorë vendosës apo dominues në rajon, por përmes IHD-ve mund të bëjnë më shumë për mirëqenien e popujve të tyre. Viti 2000 është një pikë kthese në rrjedhën e jetës normale të popullit shqiptar, që për shumë vende të Europës ka qenë vit kthese për IHD-të. Ky është një tregues se sa larg ka qenë Kosova dhe Shqipëria në raport me vende të rajonit, por edhe sa afër ka qenë me këto vende pas një dekade. Optimizmi dhe vitaliteti që karakterizojnë popullin shqiptar në të dyja anët e kufirit po bëhet shembull në Ballkan.

Por, çfarë ishte akuale në atë kohë? Sfidat që kaloi privatizimi bëri që në vitin 2004 të ketë rënie të investimeve. Një progres u bë në vitin 2007, në të njëjtën kohë niveli i GDP-së ishte pozitiv (rritje ekonomike e moderuar) dhe pagat mesatare u nivelizuan me vendet fqinje. Situata e keqe në rrjedhjen e IHD-ve është edhe sot, mbi 55% të IHD-ve janë të orientuara në tregti në Kosovë, në Shqipëri mbi 39 % duke anashkaluar prodhimin. Lidhja e ndërsjelltë midis IHD-ve dhe normës së papunësisë është negative (në Kosovë janë investitorë që kanë blerë asete, të cilat nuk i kanë aktivizuar, kurse në Shqipëri është e kundërta). Sa i përket lidhjes IHD/ GDP, është jo e rëndësishme duke patur parasysh se hyrjet janë importe të teknologjisë moderne dhe "know-how" sidomos dy vitet e fundit dhe efekti i tyre pas vënies në funksion është i vogël.

Bibliografia

- Fullani, A. 2012. South East European Studies at Oxford, Growth in Albania and South East Europe: Growth in Albania and South East Europe: Published by South East European Studies at Oxford (SEESOX)pp.100.
- Borensztein E, DE Gregorio J and Lee J-W (1998). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics*, 45: 115–135.
- Barrell R, Pain N (1999a). Trade Restraints and Japanese Direct Investment Flows. *European Economic Review* 43.
- ECIKS, 2013. A New Deal for Kosovo Creating Sustainable Economic Growth, Position Paper published on the occasion of the 10th anniversary of ECIKS, Vienna. pp.6,9,11,17,18.
- Khan Faruk, (2004), “Albania: Growth during Transition and Growth Prospects”, Working Paper, World Bank, Ardian Fullani, 2012.
- OECD (2010). “South East Europe - Investment Reform Index 2010: Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment”, Paris: OECD.
- South East Europe Regular Economic Report | No.4. Report No. 78505-ECA. From Double-Dip Recession to Fragile Recovery June 18, 2013 Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia The World Bank.
- Schmidt, Fabian, “Upheaval in Albania”, *Current History*, Philadelphia, March 1998. *World Investment Report 2013: Global Value Chains: Investment and Trade for Development* p. 7.
- Wilton Park Conference WP881. Title: China’s Rapid Economic Growth: The Impact of Internal implications foreign November 2007. pp.2-11
- UNCTAD (WIR10). *World Investment Report 2010*: New York and Geneva: United Nations.
- World Bank, IFC, *Doing Business 2011. Making a Difference for enterprises*, joint publication of Palgrave MacMillan, IFC and the World Bank (Washington DC: Bank).